

УДК 338.12:330.1

Пелех О. Б.

Рівненський державний гуманітарний університет

СУТНІСТЬ І РОЛЬ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

Метою статті є ідентифікація поняття «структурні зміни», уточнення сутності та ролі структурних змін у трансформації економіки. Структурні зміни розглядаються як кардинальні зміни внутрішніх взаємозв'язків елементів економічної системи, їх закономірностей, що впливають на зміни в економічній системі та стосуються як несистемних, так і значних змін інтегральних властивостей системи і приводять до її трансформації. Структурні зміни є незалежним джерелом розвитку та зростання.

Ключові слова: економічний розвиток, структурні зміни, структурні трансформації економіки, довгі цикли Кондратьєва.

Постановка проблеми. Прикметою сучасного світу стали швидкі та глибокі перетворення всіх сфер соціально-економічного життя, зумовлені різними причинами та змінами – від змін локальних і до змін глобального масштабу. У сукупності ці зміни започаткували нову еру переходу до якісно нової економіки майбутнього, яка вимагає застосування відповідних наукових підходів до аналізу економіки, що неможливо реалізувати, не визначаючи основну її структуру, базові та допоміжні компоненти й елементи. Структура економіки трансформується загалом і змінюється одночасно з компонентами економіки держави. Структурні зміни вважаються вагомим незалежним джерелом розвитку і зростання. Тому проблематика дослідження структурних змін актуалізується, оскільки вони не лише впливають на процес розвитку будь-якого економічного об'єкта, але й визначають вектор його подальшого функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених значну увагу сьогодні приділено питанням дослідження структури економіки та її змінам. Наукову основу дослідження структурних змін в економіці закладено у працях В. Вольфа, Дж. Кейнса, Ф. Кене, С. Кузнеця, А. Маршалла, Д. Рікардо, У. Ростоу, А. Сміта, Дж. Стигліца, Р. Солоу, Р. Харрода, Е. Хансена, Дж. Форрестера, К. Фрімена, Й. Шумпетера. Концептуальне бачення структурних змін як чинника економічного розвитку в умовах ринку містять роботи таких зарубіжних учених, як М. Арцишевський, Дж. Корнаї, О. Красильников, Л. Лопатников, В. Мау, Л. Мізес, С. Синельников, А. Улюкаєв, Б. Райзберг, Ф. Хайєк, М. Шимаї та інші.

Проблеми структурних змін в економіці стали предметом досліджень таких вітчизняних фахівців, як Т. Артёмова, С. Біла, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Главацька, Н. Гражевська, А. Гриценко, С. Єрохін, В. Коломойцев, Ю. Макогон, Т. Орехова, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, І. Пузанова, В. Сіденко, М. Скрипниченко, А. Філіпенко, Л. Шинкарук, О. Шниркова, С. Якубовський.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні напрацювання у сфері дослідження структурних змін в економіці, серед інших теоретичних проблем залишаються нерозглянутими чимало питань наукового осмислення категоріального простору структурних змін, які є основою їх досліджень. Насамперед є необхідність систематизації усіх ідей та вироблення єдиної думки щодо розуміння низки базових понять.

Метою статті є ідентифікація поняття «структурні зміни», уточнення сутності та ролі структурних змін в умовах економіки, що трансформується.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі динаміку структури економіки характеризують за допомогою таких категорій, як «структурні зміни», «структурні перетворення», «структурна криза», «структурне зрушення», «структурна трансформація». Разом із ними часто використовуються поняття «структурна диспропорція», «структурна динаміка», «структурна криза», «структурний розвиток», «структурний потенціал», «структурний ризик». На нашу думку, поняття «структурні зміни» є базовим, і саме через нього визначається сутність решти перелічених термінів.

У тлумачному словнику української мови подається таке пояснення поняття «зміна»: «перехід, перетворення чого-небудь (перев. стану, руху, ознаки, властивості і т. ін.) у щось якісно інше; змінювання» [1, с. 466]. Однак для розуміння поняття «структурні зміни» як економічної сутності такого означення недостатньо. Тому спочатку спробуємо розглянути його тлумачення з позицій системного підходу.

Під системою розуміють сукупність взаємозв'язаних елементів, які утворюють певну цілісність, що характеризуються відповідними інтегральними властивостями, через які виражається сутність самої системи. Сукупність внутрішніх сталих та істотних (з погляду інтегральних властивостей) зв'язків між елементами системи утворює структуру системи. Саме через структуру системи визначаються закріплені за системою функції, які вона виконує в зовнішньому середовищі, а із внутрішньосистемної позиції вона визначає співвідношення між складниками та елементами системи. Л. Шинкарук акцентує на тому [2, с. 21], що економічним системам властива певна сталість і змінність, а безпосередньо поняття «структура» характеризує/забезпечує перше з них – сталість системи.

Будь-яка система не залишається незмінною протягом тривалого часу. Із плином часу вона піддається змінам, які зумовлені внутрішніми причинами та зовнішніми впливами. Ці зміни стосуються як властивостей та характеристики елементів і сукупностей елементів, так і взаємодій між ними, тобто взаємозв'язків. «Це можна розглядати як прояв важливої властивості будь-якої системи й одночасно принципову умову збереження її цілісності, як здатність адаптуватися до умов зовнішнього середовища та внутрішньої структури, які безперервно змінюються, та як здатність самовідтворюватися і саморозвиватися. Зміна пропорції економічної системи може привести, зрештою, до перетворення системи з одного виду на інший, якісно новий» [3, с. 62].

Серед змін можна виділити ті, котрі безпосередньо стосуються структури системи. Їх відповідно називають структурними змінами. На відміну від зміни окремих елементів чи окремих зв'язків, структурні зміни є більш глибокими та істотними, що, як правило, позначається на змінах інтегральних властивостей системи загалом. «Структурні зміни можна визначити як кардинальні зміни внутрішніх взаємозв'язків елементів економічної системи, їх закономірностей, що впливають на зміни в економічній системі, та стосуються як несистемних, так і значних змін інтегральних властивостей системи і приводять до її перетворення» [4, с. 43].

Ю. Чайка у контексті вивчення механізму структурного розвитку національної економіки трактує категорію «структурні зміни» як «об'єктивні та немінучі процеси, що відбуваються постійно в окремих регіонах, країнах, у світовому господарстві взагалі, незалежно від рівня розвитку виробництва або відносин» [5, с. 38].

Чимало авторів акцентує на тому, що структурні зміни є основним поняттям, яке характеризує лише початкові форми зародження будь-яких змін у структурі системи, яка може бути різної природи, і приводити як до позитивних подальших наслідків, так і до негативних наслідків з позиції забезпечення розвитку такої системи. Вектор оцінки залежить від того, у якому напрямі вони відбуваються. У разі позитивних наслідків такі зміни перегворюються у структурні зрушення, які виражають появу нових необхідних якісних ознак. В іншому разі, тобто за появи негативних змін, ми можемо спостерігати зародження та подальше поглиблення кризових явищ, що в сукупності становлять структурну кризу, яка за своєю природою може мати різні наслідки для системи загалом.

Структурні зміни – це будь-яка зміна співвідношень між основними компонентами системи національної економіки, якій притаманна кількісна наповненість [6, с. 90]. Структурні зміни виявляються як зміна ролі і положень елементів, часток, пропорцій та кількісних характеристик економічної системи. Їхнім змістом є зміна міжструктурних і міжсистемних зв'язків, а також основних характеристик (системних якостей) економічної системи. Основою кожної структурної зміни є зміни в системі інтересів суб'єктів господарювання або їхніх груп (держави, корпорацій), а самі зміни виступають як макро-, мезо- і нанозміни [3, с. 62]. Структурні зміни є розмаїтими і зумовлені складністю економічної системи відповідного рівня: сукупністю елементів/складників, наявністю різного роду взаємозв'язків (явних і неявних), здатністю змінювати властивості та характеристики елементів під впливом однакових факторів. Окрім того, одні види змін істотно не впливають на основні характеристики і властивості системи, тоді як інші впливають досить сильно, спричиняючи кардинальні зміни якостей та інтегральних властивостей системи. Причому одна і та сама зміна в системі економіки може привести до зміни структури одного виду і не позначитися на інших або до змін у структурах майже всіх видів і не позначитися на структурі певного виду. Тим самим можна стверджувати, що загалом будь-які зміни в економічній системі якщо не одразу, то поступово спричиняють структурні зміни в економіці [6, с. 90].

Важливим є питання причин, які зумовлюють зміни. З позиції синергетичного підходу [7], структурні зміни в економіці пояснюються не

тільки закономірностями еволюційного розвитку структури економіки, але і впливом низки чинників, які мають випадковий характер (стадіальні та циклічні флуктуації). Економічні системи, як і політичні, «мають високий організаційний потенціал завдяки тому, що саме в політиці (і в економіці) якнайповніше реалізується функція досягнення цілей, зокрема, за рахунок її субстанційної основи – влади. Що стосується самоорганізаційного начала, то тут маємо іншу основу – значне число різноманітних політичних акторів, які задля досягнення своїх цілей часто можуть діяти ситуативно та непередбачувано» [8, с. 223].

Прихильники інституційної теорії вважають, що структурні зміни в економіці мають генетичне походження, закладене в минулому економічної системи, і зумовлені вони дією механізмів селекції і спонтанною самоорганізацією економічної системи завдяки появі неформальних інституцій.

На думку О. Красильникова [9], структурна зміна, як і будь-яке економічне явище, проходить етапи: зародження, становлення і згасання.

Важливим підходом до проблем структурних змін є процесний підхід, який розглядає структурні зміни в контексті соціально-економічних процесів, що спричиняють швидкі або повільні модифікації організму, яким є національна економіка країни. Тому визначити зміни в економічній структурі можна шляхом виявлення їхнього взаємозв'язку з етапами соціально-економічного розвитку.

З цієї позиції можна зауважити, що структурні зміни істотно відрізнялися на різних етапах розвитку цих відносин. Так, етап поступового формування економічних систем (у тому числі структури економіки) розпочався [4, с. 43] у період переходу від натурального господарства до товарного. У неорганізованому господарському середовищі спочатку виникали окремі локальні утворення, упорядковані елементи та структури, які потім розросталися, формувалися процеси обміну, а потім виникали стійкі зв'язки між елементами економічної системи. Спираючись на теорію «стадій економічного зростання» У. Ростоу, у табл. 1 визначено структурні зміни відповідно до етапів розвитку суспільства.

У теорії структурних трансформацій економіки зміни в секторальній структурі економіки розглядаються як еволюційний розвиток основних секторів. У результаті цієї еволюції ролі секторів у економіці змінюються. К. Кларк у 40-х роках ХХ ст. розглядав три основні сектори економіки – первинний (виробництво сировини), вторинний (переробка сировини в кінцевий продукт) і третинний (сфера послуг). Сучасні дослідники доповнюють їх ще двома секторами – четвертинним (інформаційне та наукове обслуговування) і п'ятеринним (виробництво інформаційних продуктів і знань) секторами [11].

Часто структурні зміни розглядають як наслідок циклічної динаміки. На макрорівні можна зауважити про тісний зв'язок між характером структурних змін і циклами Кондрагєва [12]. Сучасні економісти, зокрема [13, с. 24], структурні зміни поряд із такими чинниками, як технологічний прогрес, фізичний капітал, людський капітал, інвестиції, а також інтеграція економік різних країн через торгівлю відносять до категорії ключових факторів, які залучаються до пояснення механізмів довгих циклів. Саме структурні зміни є економічним способом подолання економічних криз.

Етапи суспільного розвитку і напрями змін

Фази (етапи)	Характерні риси	Напрями змін
1. Доіндустріальне суспільство	– домінування сільського господарства – відсутність кваліфікованої робочої сили – незначна частка промисловості	розвиток промисловості
2. Індустріальне суспільство	– обмежена роль сільського господарства – динамічний розвиток промисловості – зростання ролі висококваліфікованих інженерів і техніків	розвиток промисловості
3. Постіндустріальне суспільство	– мінімальна роль сільського господарства – сповільнення динаміки розвитку промисловості – зростання ролі послуг, зокрема послуг сектору високих технологій	розвиток сектору послуг
4. Інформаційне суспільство	– економіка знань – високий рівень робочої сили – домінування секторів високих технологій у промисловості	розвиток сектору сучасних послуг (високих технологій)

Джерело: [10]

Період довгих циклів цикл Кондратьєва має тривалість п'ятдесят років з можливими відхиленнями в десять років. За дослідженнями вченого, перший цикл 1780–1830 рр. збігся зі становленням і формуванням економічної системи та завершився в епоху розвинених капіталістичних відносин, подальші цикли відповідно охоплювали періоди 1830–1880 рр., 1880–1930 рр., 1930–1980 рр., 1980–2030/2040 рр. Кожен цикл складається із фаз порівняно високих і низьких темпів економічного зростання, а також характеризується власною структурною перебудовою системи.

Встановивши на основі статистики приблизну хронологію великих циклів, М. Кондратьєв вказав на чотири «емпіричні правильності», через які проявляються як коливання, так і загальний тренд поступального розвитку світового капіталістичного господарства [14]:

1) перед початком фази підвищення кожного великого циклу (а іноді й на самому її початку) спостерігаються значні зміни в загальносвітових умовах господарського життя;

2) періоди фаз підвищення, як правило, багаті на політичні та соціальні потрясіння – війни, революції, державні перевороти;

3) фази спаду супроводжуються тривалою депресією сільського господарства;

4) зазвичай цикли на фазах спаду вирізняються більшою гостротою криз і глибиною депресій.

До «значних змін» у загальносвітових масштабах М. Кондратьєв відносив істотні нововведення, зміни в умовах грошового обігу, посилення ролі нових держав у господарському житті світової спільноти. Саме у «верхніх» і «нижніх» точках довгих хвиль спостерігаються істотні зміни в структурі економіки. Кожна наступна фаза циклу Кондратьєва є кумуляцією змін, що відбулися на попередній фазі.

Висновки. Структурні зміни розглядаються як кардинальні зміни внутрішніх взаємозв'язків елементів економічної системи, їх закономірностей, що впливають на зміни в економічній системі та стосуються як несистемних, так і значних змін інтегральних властивостей системи і приводять до її трансформації.

Змістом структурних змін є зміна міжструктурних і міжсистемних зв'язків, а також основних характеристик економічної системи. Основою кожної структурної зміни є зміни в системі інтересів суб'єктів господарювання або їх груп (держави, корпорацій), а самі зміни виступають як макро-, мезо- і нанозміни. Загалом будь-які зміни в економічній системі якщо не одразу, то поступово спричиняють структурні зміни в економіці.

Структурні зміни є незалежним джерелом розвитку та зростання будь-якого економічного об'єкта. У контексті вивчення механізму структурного розвитку національної економіки категорія «структурні зміни» трактується як «об'єктивні та немінучі процеси, що відбуваються постійно в окремих регіонах, країнах, у світовому господарстві взагалі незалежно від рівня розвитку виробництва або відносин. Структурні зміни в економіці пояснюються не тільки закономірностями еволюційного розвитку структури економіки, але і впливом низки чинників, які мають випадковий характер (стадіальні та циклічні флуктуації).

Існує взаємозв'язок між структурними змінами та етапами соціально-економічного розвитку. Структурні зміни розглядають як наслідок циклічної динаміки. На макрорівні зауважується тісний зв'язок між характером структурних змін і циклами М. Кондратьєва. Сучасні економісти відносять структурні зміни до категорії ключових факторів, які залучаються до пояснення механізмів довгих циклів. У цьому контексті саме структурні зміни є економічним способом подолання економічних криз.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпін: Перун, 2005. 1728 с.
2. Шинкарук Л.В. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / Л.В. Шинкарук, І.А. Бевз, І.В. Барановська та ін.; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук. К.: ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2015. 304 с.
3. Клімова О.І. Структурні зміни в економіці: основні поняття та види / О.І. Клімова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. 2009. Вип. 24(1). С. 60–65.
4. Коломицева О.В. Сутність і значення структури економіки та структурних зрушень в регулюванні розвитку соціально-економічних систем / О.В. Коломицева, А.О. Коломивець // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. 2012. Вип. 32(1). С. 42–45.
5. Чайка Ю. Механізми структурного розвитку національної економіки / Ю. Чайка // Вісник КННЕУ. 2011. № 3. С. 30–41.
6. Гонта С.В. Категоріальний простір дослідження структурної трансформації національної економіки / С.В. Гонта // Науковий вісник Полісся. 2016. Вип. 3. С. 84–92.
7. Цивилизационная структура современного мира: В 3-х т. – Т. 1: Глобальные трансформации современности / под ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленко. К.: Наукова думка, 2006. 536 с.

8. Юськів Б.М. Синергетична парадигма як методологічний підхід сучасної політичної науки / Б.М. Юськів // Історія політичної думки: підручник у 2-х т. / Заг. ред. Н.М. Хоми; 2 вид., переробл. і доп. Львів: «Новий світ – 2000», 2017. Т. 2: XX – початок XXI ст. С. 209–229.
9. Красильников О.Ю. Структурные сдвиги в экономике: теория и методология / О.Ю. Красильников. – Саратов: Научная книга, 1999. 74 с.
10. Kałowski A. Zmiany w strukturze gospodarki polskiej / A. Kałowski. URL: <http://www.praktycznateoria.pl/zmiany-w-strukturze/>.
11. Гражевська Н. Загальні закономірності глобальних системних трансформацій / Н. Гражевська // Банківська справа. 2007. № 6(78). С. 60–68.
12. Любимцева С.В. Трансформация экономических систем / С.В. Любимцева. М.: Экономист, 2004. 443 с.
13. Фомина А.В. Циклы Кондратьева в экономике России: монография / А.В. Фомина. М.: Международный фонд Н.Д. Кондратьева, 2005. 146 с.
14. Кондратьев Н.Д. Большие циклы экономической конъюнктуры: Доклад / Н.Д. Кондратьев // Проблемы экономической динамики. М.: Экономика, 1989. С. 172–226.

Пелех О. Б.

Ровенский государственный гуманитарный университет

СУЩНОСТЬ И РОЛЬ СТРУКТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

Целью статьи является идентификация понятия «структурные изменения», уточнение сущности и роли структурных изменений в трансформации экономики. Автор рассматривает структурные изменения как кардинальные изменения внутренних взаимосвязей элементов экономической системы, их закономерностей, которые влияют на изменения в экономической системе и касаются как несистемных, так и значительных изменений интегральных свойств системы, что в итоге приводит к ее трансформации. Структурные изменения являются независимым источником экономического развития и роста.

Ключевые слова: экономическое развитие, структурные изменения, структурные трансформации экономики, длинные циклы Кондратьева.

Pelekh O. B.

Rivne State Humanitarian University

ESSENCE AND ROLE OF THE STRUCTURAL REFORMS IN THE TRANSITION ECONOMY

Summary

The aim of the article is to outline the term “structural changes”, to state essence and role of structural changes in the transition economy. Author views structural changes as drastic changes of the inner interconnected elements of the economic system, which deal with both unsystematic and vague integral properties changes of the system, and lead to the transformation of the latter. Generally any changes in the economic system if not instantly, then gradually cause structural changes in the economy itself.

Key words: economic development, structural changes, national economy structural development, Kondratiev long cycles.

УДК 354:629

Пішенін І. К.

Інспекція з питань підготовки та дипломування моряків

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРАНСПОРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті розглянуто методику оцінки підвищення ефективності транспортного забезпечення агропромислового комплексу. Визначено головні фактори формування трансмодальних перевезень агропромислової продукції. Окреслено предметно-змістовні особливості трансмодальних перевезень як окремого виду економічної діяльності транспортного комплексу.

Ключові слова: транспортне забезпечення, агропромисловий комплекс, ефективність, економічна діяльність.

Постановка проблеми. Розширення торгових та транспортно-економічних зв'язків України обумовлює розвиток української економіки та її вихід у глобальний світовий простір. Це передбачає активне використання технологій змішаного вантажоперевезення із застосуванням різних видів транспорту. Наявність адекватної транспортної інфраструктури, а також методів управління транспортним комплексом дає змогу визначити

сучасний стан транспортно-логістичного сервісу. Проте виникає низка проблем щодо недооцінки ролі транспортного комплексу країни та управлінської складової послуг з транспортування вантажів агропромислової продукції. В структурі АПК витрати на вантажоперевезення і транспортно-експедиторське обслуговування складають 35,5% [1; 2, с. 37]. Тому послуги з інтегрованого планування транспортних ресурсів, ефективного управ-